

**"ТОШКЕНТ ИРРИГАЦИЯ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ
МЕХАНИЗАЦИЯЛАШ МУҲАНДИСЛАРИ ИНСТИТУТИ"
МИЛЛИЙ ТАДКИКОТ УНИВЕРСИТЕТИ**

**МАВЗУ: ГИДРОМЕЛИОРАТИВ ТИЗИМЛАРНИ СИНФЛАШ,
ТОИФАЛАШ, УЛАРНИНГ ПАСПОРТИ, ИНВЕНТАРИЗАЦИЯСИ, ВА
КЕЛАЖАК ТАРАҚҚИЁТ РЕЖАСИ**

МАЪРУЗАЧИ: т.ф.д.,проф. Шеров Анвар Гуламович

Тошкент - 2023

РЕЖА

1.

• Гидромелиоратив тизимларни синфлари ва тоифалари

2.

• Гидромелиоратив тизимларни паспорти ва унинг
МОҲИАТИ

3.

• Инвентаризация, Амортизация

4.

• Тизимнинг келажак тараққиёт режаси

5.

• БББ

Гидромелиоратив тизимларни синфлари ва тоифалари

Гидромелиоратив тизимлардан фойдаланишни илмий ташкил этишда ва тизимни келажак тараққиёт режаларини тузиш учун, уларни синфлаш, таснифлаш ва тоифалаш керак бўлади.

Суғориш тизими синфи қанча юқори бўлса табиийни иншоотлар унчами ҳам катта бўлиб, уларга қуйилган талаблар ҳам юқори бўлади, демак уларни жиҳозланиши ҳам юқори бўлади кўп ҳолатларда суғориш ва заҳ қочириш тармоқлари ўзаро боғлиқ равишда бир тизим таркибига киради.

Гидромелиоратив тизим тоифаси тизимни асосий бажарадиган ишини сувдан режали фойдаланишни амалга ошириш кафолати бўйича белгиланиб гидромелиоратив тизимлари паспортлаштириш даврида аниқланилади ва тизим тоифаларини кўтариш мақсадида тизимни тараққиёт режаларини тузишда қўлланилади

Суғориш тизимлари синфини, уларнинг қанча суғориш майдонига хизмат қила олишга қараб аниқланади ҚМҚ 2.06.03-97 бўйича:

I синф

- 300 минг дан ортиқ майдонга хизмат қиладиган гидромелиоратив тизимлар

II синф

- 100 минг га дан ортиқ 300 минг гача майдонга хизмат қиладиган тизим ва иншоотлар

III синф

- 50 минг га дан ортиқ 100 минг гача майдонга хизмат қиладиган гидромелиоратив тизимлар

IV синф

- 50 минг га дан кам майдонга хизмат қиладиган гидромелиоратив тизимлар мансуб деб қаралади.

II-тоифа тизимига ҳолати қониқарли, тизимни мавжуд қийматини 25% гача бўлган миқдорда катта таъмирлаш ва жиҳозлаш талаб қилинадиган гидромелиоратив тизимлар.

III-тоифа тизимига ҳолати унчалик қониқарли бўлмаган жуда қийин ва кам бошқариладиган, тизимни мавжуд қийматини 26-50 % гача бўлган миқдорда қайта таъмирлаш ва жиҳозлаш талаб қилинадиган гидромелиоратив тизимлар

I-тоифа тизимига яхши ишлайдиган, тўлиқ бошқариладиган, қайта таъмирлаш ва жиҳозлашга ҳожати йук гидромелиоратив тизимлар

IV-тоифа тизимига ҳолати қониқарсиз, тизимни мавжуд қийматини 51 % дан ортиқ бўлган миқдорда қайта таъмирлаш ва жиҳозлаш талаб қилинадиган гидромелиоратив тизимлар киради

**ГИДРОМЕЛИОРАТИВ
ТИЗИМЛАРНИ
ТОИФАЛАРИ
(ТЕХНИК ҲОЛАТИ
БЎЙИЧА)**

Тизим тоифаси қуйидаги техник ҳолатлари бўйича баҳоланади.

1

- Тизимга сув олиш иншоотининг ҳолати: у вегетация даврида сув манбаидан режали сувни йўл қўйилган чекланишларга $C_v - 0.05$ йўл қўйган ҳолда олишни таъминлаши керак.

2

- Тизим майдони ичига ердан фойдаланиш коэффиценти қиймати: $EФК > 0,85$ бўлиши керак.

3

- Ерларни мелиоратив ҳолати бўйича, сизот сувларини жойлашган чуқурлиги (3-4 м).

4

- Суғориш тизимларини фойдали иш коэффиценти қиймати: $Ф.И.К. > 0,8 - 0,85$.

5

- Суғориш тизимининг вегетация давридаги сув таъминати:
- 75 % ли сув таъминоти йилида 100 %.

Паспорт ҳар бир гидромелиоратив тизимга ва унинг йирик қисмлари сув манбасидан сув олиш иншоотлари, сув бўлиш тугунлари, сув омборлари аҳоли истиқомат иншоотлари ва хоказолар учун тузилади.

***Тизим паспорт
асосан 6 та
бўлимдан
иборат бўлади***

1. Тизим (иншоот тўғрисида умумий маълумотлар – номланиши жойлашган ўрни, тўғри, синфи тоифаси қурилган йили ва хоказолар.

2. Иишлаб чиқариш - иқтисодий маълумотлар – тизим майдони, сувдан фойдаланувчилар сони, экин турлари, уларни ҳосилдорлиги ва хоказолар.

3. Иишлаб чиқариш – техник маълумотлар – сув манба иншоотлар, хизмат бинолари ва бошқа иншоотлар,

4. Ер майдонларини мелиоратив ҳолати тўғрисида (ноқулай ва фойдаланилмайдиган майдонлар, мелиорацияга мухтож бўлмаган майдонлар кўлами, сизот сувларни сатхи, уларни минерализацияси, майдонларга зовурланганлиги ва хоказолар)даги маълумотлар.

6. Тизимни ишлаб чиқариш-техник кўрсаткичлари, тизимга олинадиган сув ҳажми, ўртача мавсумий суғориш меъёрлари, суғориш тармоқларини ва тизимни фойдали иш коэффициентлари, иш ҳажмлари.

5. Тизимни алоҳида қисмларини ва тўлиқ қиймати. Амортизация чигирмалари жорий тамирлаш учун ажратиладиган ҳаражат, ходимларга ва бошқа ишларга ажратиладиган ҳаражатлар.

Тизимни ишлаб чиқариш-техник кўрсаткичлари:

Тизимга олинадиган сув ҳажми, ўртача мавсумий суғориш меъёрлари, суғориш тармоқларини ва тизимни фойдали иш коэффициенти, иш ҳажмлари.

Тизим паспортига тизимни 1:10000 ёки 1:25000 масштабда ҳаритаси бириктирилиб, ҳаритада суғориш ва заҳ қочириш, ёки ташлама тармоқлар, улардаги иншоотлар йўллари, ҳимоя дарахтлари, аҳоли истеқомат пунктлари, алоқа йўллари ва тизимга тегишли барча иншоотлар кўрсатилади.

Паспортлаштирилган иншоотларни дастлабки тан нархини қурилиш смета маълумотлари бўйича қабул қилинади. Агарда ундай маълумотлар бўлмаса иншоот тан нархи

1. Қишлоқ хўжалигида суний суғориш орқали унумли фойдаланиладиган ерларни инвентаризациясида фойдаланишга яроқсиз бўлиб, қолган ерлар кулами аниқланилади ва уларни мелиорациялаш бўйича аниқ тадбирлар белгиланилади.

2. Инвентаризация натижалари махсус инвентар жадвалларига киритилиб, бу жадваллар олдинги йил маълумотлари билан солиштирилади. Инвентаризация натижасида камомадлар аниқланилиши мумкин ва айбдорлар аниқланилади, ҳамда тадбирлар белгиланилади

3. Асосий фондлар, асосий ишлар, тугалланмаган ишлаб чиқариш ва бошқа жихозлар инвентаризация қилиниши керак.

4. Инвентаризация – бу ташкилотдаги буюм ва жихозларни аниқлаш ва мавжудлигини текшириш демакдир.

Инвентаризация тўғрисида маълумот

Суғориш тизимини объектларини инвентар қийматини аниқлаш учун қуйидаги маълумотлар зарур: ва

$$И = А - К t$$

$$К = (А - С) / T$$

$$И = А + В - К t$$

Инвентар қиймат тенгликдан аниқланилади

Амортизацияни қоплаш учун ажратиладиган йиллик чегирма қиймати боғлиқликдан аниқланилади

Агарда иншоот ўз хизмат даврида капитал таъмирланган бўлса унинг инвентар қиймати капитал таъмир қиймати ҳисобга олинган ҳолда аниқланилади.

Бу режаларда асосан қуйидаги саволлар ечилиши йўлга қўйилади:

1

ЕФКни ошириш масалалари (ҳозирда ЕФК амалда 05-06)

2

суғориш тизимини сув таъминатини ошириш

3

суғориш тизимини ФИКни ошириш (қопламалар қайталаш узунлигини камайтириш (20-45 мм/га)

4

ерларни мелиоратив ҳолатини яхшилаш (сизот сувлар сатҳини пасайтириш, шўрланган майдонларни камайтириш

5

суғориш тизимларига лойқа киримини камайтириш

6

тизимни жиҳозларини (алоқа, бино, сув ўлчаш пойлари элтаъминот, компьютер, лаборатория йўллар ҳимоя дараклари) яхшилаш ва мукаммаллаштириш

Тизимнинг келажак тараққиёт режаси

ГМТФ хизмат гуруҳи тизимдан фойдаланишни мукаммаллаштириш ва яхшилаш таклифларини мунтазам равишда ишлаб боришишади. Бу таклифларга асосан тизимни келажак тараққиёт режаси тузилади ва бу режага ҳар 1 или ишлаб чиқариш тадқиқотлар натижасига кўра аниқлик киритилиб борилади. Бундай режаларни вазифаси ички имкониятларни ишга солган ҳолда тизимни техник ҳолати бўйича юқори (I ва II) разрядлар даражасига кўтаришдир.

Келажак тараққиёт режаси қуйидаги бўлимлардан иборат бўлади.

Энг зарур тадбирлар рўйхати;

- ишлаб чиқариш тадқиқотлари ва илмий таклифларга асосланган, таклиф қилинган тадбирларни иқтисодий баҳоланиши;
- таклифларни техник ечами қайта таъмирлаш ишларини ҳажми ва уни учун кетадиган ҳаражатлар;
- тизимни мукаммаллаштириш бўйича иш тартиби ва навбати.

Тизимнинг келажак тараққиёт режаси - тизимни мукаммаллаштириш ва қайта жиҳозлаш, таъмирлаш бўйича дастлабки асловчи хужжат ҳисобланади. Тизимларда фойдаланиш жараёнида ундаги ички имкониятлар ва тизимдан фойдаланишда, уни мукаммаллаштириш бўйича таклифлар пайдо бўлса бошлайди. Тизимни мукаммаллаштириш бўйича киритилган таклифлар, уларни амалга оширилиш имконияти тугулгинча йиллар давомида бу таклифларга аниқлик киритилиб

Тизимнинг келажак тараққиёт режаси

Буларни меъёрлаш жуда мушкул, уларни асосий вазифаси сувдан режали фойдаланишни амалга оширишни тўғри ва аниқ ташкил этишдир:

- маҳаллий ва марказлашган деспетчерлик алоқани ташкил этиш ва уни автоматлаштириш ташкил этиш;
- тизимларни таъмирлашда қўлланиладиган машина ва механизмларни танлаш ва хоказолар.

Тизимларни мукаммаллаштириш ва қўшимча жиҳозлаш ишини унинг бош иншооти, ХАТ ва ХИТларда амалга оширилиб, унга эҳтиёж тизими ишга тушгач 5-10 йил дан сўнг сезало бошлайди.

Тизимдан фойдаланишни мукаммаллаштириш ва уни қўшимча жиҳозлаш тизимни келажак тараққиёт режасига асосан амалга оширилади ва бунда тизимдан фойдаланувчиларни фаоллиги талаб қилинади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Б.С.Серикбаев, Ф.А.Бараев. Гидромелиорация тизимларидан фойдаланиш, Тошкент, ТИМИ, 2008.
2. Б.С.Серикбаев, Ф.А.Бараев. Эксплуатация гидромелиоративных систем. Ташкент, ТИИМ. 2012.
3. ГМТФ фанининг ўқув услубий мажмуаси электрон версияси. ТИМИ, 2011.
4. ГМТФ кафедраси фанлари бўйича тажриба ишларни бажариш методик кўрсатмалар туплами. ТИМИ, 2011.
5. Б.С.Серикбаев, Ф.А.Бараев ва бошқалар. Практикум по эксплуатации гидромелиоративных систем, Ташкент, Мехнат, 2012.
6. Гидромелиорация тизимларидан фойдаланиш фани амалий ва курс лойиҳаларини бажариш

БББ

Билиб олдим

Билардим

Билмоқчиман

